

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

שער
שלישי

קובץ
שלשלת האור

היכל
תשיעי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

חג הפסח

(חלק בז)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וחמש לבריאה

מחזור הראשון של לימוד הלוקטי שיחות
שבוע חג הפסח, טריבא ניסן, ה'תשפ"ה (א)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2025
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY®
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

חג הפסח

48

ומענינא דיציאת מצרים ובלאו הכי אסור לשתות".

מדבריו מובן שמפרש בדברי הרמב"ם שכוס חמישי הוא רשות⁸, ו"יש לו למזוג" היינו היתר – "אם רצה לשתות צריך לומר על אותו כוס כו", כשיטת כמה מהגאונים⁹ שכוס חמישי הוא רשות ממש, והדבר תלוי לגמרי ברצונו.

אולם לכאורה אין פירוש זה עולה יפה בלשון הרמב"ם, שהרי מסיים (כנ"ל) "כוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות", ואם לדעת הרמב"ם אין כוס חמישי בגדר חובה כלל, ה"י לו לכתוב בקיצור, וכוס זה אינו חובה".

(8) וכ"ה בשלטי גבורים פסחים שם: ומי' וסמ"ג וטור כתבו שהוא רשות. ובמעשה רוקח על הרמב"ם כאן מביא עדותו של הר"א בן הרמב"ם: ואבא מארי ז"ל ה"י נוהג שאחר גמר ההלל ה"י סומך לו ההלל הגדול על כוס רביעי ואח"ז מברך ברכת השיר ואח"כ בפ"ה ושותה כוס רביעי וה"י מכיין לכלול קריאת הלל הגדול על כוס של יין וגם שלא להוסיף על ארבעה כוסות ע"כ (וממשיך במעשה רוקח) ולפ"ז צ"ל דמ"ש רבינו אח"ז ויש לו למזוג וכו' הכוונה דמעיקר הדין אין איסור להוסיף אמנם הנכון שלא להוסיף. וראה לקמן הערה 10.

(9) או שגם תיבות אלו מיותרות. דמכין שלשון הרמב"ם, ויש לו"כ בכ"מ מורה על היתר לא על חיוב (ראה לדוגמא ה"ל תפלה פ"ג ה"ד. ה"ז. ועד"ז בכמה מקומות בספרו), אינו צריך להסיום, וכוס זה אינו חובה". ועוד דאז הו"ל להרמב"ם לומר, "ורשאי למזוג" או "ויכול" וכיו"ב (ראה עד"ז ברמב"ם הוצאת פרענקל בשינוי נוסחאות גירסא, "ויכול", רשאי" בסוף

א. כתב הרמב"ם בסיום "סדר עשיית מצות אלו בליל חמשה עשר" לאחר כוס רביעי²: "ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא מהודו לה" כי טוב³ עד על נהרות בבל. וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות". המקור לכוס חמישי⁴ הוא בברייתא⁵ לפי גירסת הגאונים: "חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון".

וכתב בספר רבינו מנוח על הרמב"ם: "מהא שמעינן דאסור למשתי יין אחר ארבע כוסות דאי סלקא דעתך דשרי אמאי מצרכינן ל"י למימר עליו הלל הגדול אלא לאו שמע מינה דאין לו לשתות אבל אם רצה לשתות צריך לומר על אותו כוס דומיא דרביעי מענינא דהללא

(1) רמב"ם ה"ל חמץ ומצה רפ"ח.

(2) שם ה"י.

(3) תהלים פרק קלו.

(4) הדיעות והשק"ט בכוס חמישי – ראה טור או"ח סתפ"א ובב"י שם. אנציקלופדי' תלמודית ערך ארבע כוסות. בארוכה הגדה שלמה (להר"מ כשר) בסופו. תו"ש מילואים לחלק ט ס"א.

(5) פסחים קי"ח, רע"א.

(6) ראה הנסמן בהערה 4.

(7) בב"י שם בתחלתו: הרי"ף והרמב"ם גורסין בברייתא כוס ה' אומר עליו הלל הגדול. ובהגדה של פסח למהר"ל קרוב לסופה (לשון לימודים – דין כוס ה'): כך הוא גירסת כל המפרשים רק הרשב"ם לא גרס כוס ה' רק כוס ד' כו' ודבריו בטלים נגד כל המפרשים. אבל להעיר שכגירסת הרשב"ם הוא גם ברש"י שם ותוד"ה רביעי (הנדפס שם קיז, ב).

ומאריכות לשון הרמב"ם משמע שגם כוס החמישי יש בו משום "חובה" ורק ש"אינו חובה (כל כך) כמו ארבעה כוסות"¹⁰.

ומאריכות לשון הרמב"ם משמע שגם כוס החמישי יש בו משום "חובה" ורק ש"אינו חובה (כל כך) כמו ארבעה כוסות"¹⁰.

אלא שלכאורה גם פירוש זה אינו מתיישב לגמרי בלשון הרמב"ם, שאם כן הי' לו להרמב"ם לכתוב בפירוש (וכלשון הרגיל בכמה מקומות): ומצוה מן המובחר למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול (וכי"ב).

וכן משמע בר"ן בפסחים¹¹ שכתב בדברי ר' טרפון:

ומלשון הרמב"ם משמע שאמנם יש בכך משום חיוב, אבל אין זו מצוה (עכ"פ – מן המובחר) ממש (ולכן כתב רק "יש לו למזוג כו")¹⁴.

דד' כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתות אומר עליו הלל הגדול, אי נמי דמצוה מן המובחר¹² לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והיינו לישנא דאומר עליו הלל הגדול וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפרק אחרון מהלכות חמץ ומצה.

ב. ויובן ע"פ דיוק הלשון בדברי הרמב"ם:

והיינו שמפרש דעת הרמב"ם שכוס חמישי הוא מצוה מן המובחר¹³, ולכן הוסיף הרמב"ם, "וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות", דאע"פ ש"יש לו למזוג" (שהוא מצוה מן המובחר).

בענין ד' כוסות פסק הרמב"ם¹⁵: "כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה (ומבאר מה אומרים על כל א' מד' הכוסות), ולאחרי זה – ב"סדר עשיית מצות אלו בליל חמשה עשר" – מפרט בכל כוס וכוס את מעשה השתי: בכוס ראשון – "מברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קידוש היום וזמן ושותה"¹¹, בכוס שני: "מברך בורא פרי הגפן ושותה הכוס השני"¹⁶, בכוס שלישי "מברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותה"¹⁷, ובכוס רביעי "מברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום"¹⁷.

דברי הרמב"ם כאן "ויש לו לגמור את ההלל כו"¹⁸.

ואילו בכוס חמישי כתב הרמב"ם (כנ"ל) רק "יש לו למזוג כוס חמישי

10 ומה שהרמב"ם – בפועל לא מזג כוס חמישי (ע"פ עדות בנו הנ"ל) אף שפסק כן בספרו כנ"ל, צע"ג, והחשש שהרואה יטעה שצריך לשתות חמשה כוסות – לא מצינו כיו"ב שזה יפטר מחיוב שעליו. – ואולי חזר בו מהפס"ד בספרו (ודלא כפי המעשה רוקח – שבלאה"כ צע"ג איך אפשר ליישבו בלשון הרמב"ם).

ובכל אופן צע"ג שלא העיר הר"א על הסתירה ממש"כ בס' הי"ד. וראה לקמן הערה 48.

11 הובא (בחלקו) בב"י שם.
12 ראה גם השגות הראב"ד לרי"ף פסחים שם: ומצוה לעשות בדבריו (כדברי ר"ט) . . ות"ק נמי לא יפחתו לו מד' כוסות קאמר אבל הוסיף עליהם חמישי הרי זה משובה. וראה בארוכה הגדה שלמה שם.

13 אבל י"ל דמ"ש הר"ן, וכך מטין דברי הרמב"ם קאי רק על כללות דבריו, שמפרש בגמ' שר' טרפון אינו חולק עם תנא דידן, ולא כדעת בעל המאור שם.

14 ואולי י"ל דלכן כתב "וכך מטין דברי הרמב"ם", היינו שרק נוטין לצד זה היינו דלא הוי רשות, אבל אין דעת הרמב"ם דהווי מצוה (מן המובחר).

15 הל' חמץ ומצה פ"ז ה"י.

16 שם פ"ח ה"ה.

17 שם ה"י.

כוסות. אבל לאידך מצאנו בגמרא שקלא וטריא אליבא דר' טרפון²⁰ במה שיש לומר על כוס חמישי (מהיכן הלל הגדול?), ומשמע מזה שדעת ר' טרפון נתקבלה להלכה.

איך צריך אפוא לנהוג בפועל? לכאורה אפשר הי' לומר, שכיון שהדבר מוטל בספק יש להחמיר כדעת ר' טרפון ולשתות כוס חמישי²¹. אלא שאי אפשר לעשות כן, כי לדעת חכמים שאין אדם חייב אלא בארבעה כוסות, אסור לשתות כוס חמישי (וכמו שכתב הרמב"ם שלאחר קיום מצות ד' כוסות „אינו טונס אחר כך כלום .. חוץ מן המים“).

אשר על כן מכריע הרמב"ם: „ויש לו למזוג כוס חמישי“ ותו לא – היינו שאין לשתותו,

ואזי יוצא האדם ידי שניהם: אינו שותה אלא ארבעה כוסות בלבד, אבל מוזג כוס חמישי לצאת ידי דעת ר' טרפון.

ואם תאמר: מהי התועלת במזיגת כוס (חמישי) מבלי לשתותו?

הנה מצינו דוגמתו בהלכה – מזיגת כוס ואמירה עליו מבלי לשתותו – במי שהתחיל סעודתו בערב שבת וקידש עליו היום, שלכמה דעות מברך ברכת המזון על הכוס, אע"פ שאינו יכול לשתותו (עד לאחר הקידוש)²² – ועד"ז הוא גם לגבי כוסות ליל פסח.

(20) ראה מלחמות ור"ן שם. אלא דלדעתם, כיון דשקלו וטרו אמוראי בר"ט אלמא דהלכתא כוותי. ראה לקמן בפנים ס"ד.

(21) ראה בעל המאור שם.

(22) ראה טוש"ע (ואדה"ז) או"ח סרע"א ס"ו (ס"ב). וראה רמב"ם הל' שבת פכ"ט הי"ג.

ולומר עליו הלל הגדול" ולא סיים „מברך בורא פרי הגפן ושותה“¹⁸.

וע"פ הידוע בגודל הדיוק של הרמב"ם בלשונו, מובן מזה שכוונתו לדיוק זה גופא, שהכוס החמישי אין שותים אותו, אלא מוזגים בלבד ואומרים עליו הלל הגדול.

וכן מובן גם מדבריו לפני זה: „ואח"כ מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל .. ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה, חוץ מן המים“ – ופשוט שלא הי' הרמב"ם כותב תיכף בהמשך דבריו ההיפך מזה, שישתה כוס יין מיד לאחר כוס רביעי.

ג. ויש לומר הביאור בזה:

הרמב"ם נקט כדעת אלו המפרשים¹⁹ שר' טרפון מחולק עם דעת התנא דידן, אם חייב אדם בארבעה כוסות או בחמשה כוסות. ולפי זה לכאורה צריך לומר שהלכה כדעת תנא דידן ואינו מחוייב אלא בארבעה

(18) ודחוק לומר הפי' ברמב"ם דמכיון שזכור זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות לכן אין מברכין עליו בפה"ג בפ"ע (ראה גם טאו"ח סו"ט תפו). הגש"פ למהר"ל לשון לימודים דין ברכת הכוסות – אלא שלדעתם אין מברכין בפה"ג על כל כוס, משא"כ לדעת הרמב"ם, כי מכיון שהרמב"ם מסיים לפני"ז „ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים“ יש לומר שהוא כדיון נמלך שאז צריך לברך (ראה ר"ן פסחים קט, סע"ב (סד"ה לענין על הגפן). וראה בפרטי הדינים ד „נמלך“ בשו"ע אדה"ז או"ח ס"ו קעד. ועצ"ע). – ובכל אופן הול"ל „ושותה“.

(19) בעל המאור שם. וראה רא"ש שם סל"ג, הטעם שהרשב"ם גרס רביעי, „ואם בא לומר כוס חמישי רשות ואם ירצה יעשה כוס חמישי הכי הוה לי' למימר הרוצה לעשות כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול אבל לפי גירסת הספרים משמע דלר' טרפון וי"א כוס חמישי הוה לי' חובה כו"י.

שכתב הרמב"ם לעיל²⁷: „כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה, וכוס ראשון אומר עליו קדוש היום, כוס שני קורא עליו את ההגדה, כוס שלישי מברך עליו ברכת המזון, כוס רביעי גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר”.

והיינו, שאע"פ שיש לומר (גם) לדעת הרמב"ם אשר „כל אחד ואחד (מד' הכוסות) הוא חירות ומצוה בפני” (כלשון אדמו"ר הזקן בשולחנו²⁷), אעפ"כ גדר אחד לכולם ונכללים הם בסוג א' של מצוה: א) המצוה השווה בכל ד' כוסות – שתי לחירות, ב) בכל אחד מהם יש מצוה בפני עצמה באמירה ובברכה עליו.

משא"כ כוס החמישי אינו בגדר קיום מצות ד' כוסות, שכן א) אין שותים כוס זה; ב) האמירה עליו אינה בסוג האמירה שעל ד' הכוסות, שהרי לדעת הרמב"ם²⁸ אין חותמים את האמירה שעל כוס החמישי בברכה²⁹, משא"כ האמירה שעל ד' הכוסות נחתמת בברכה בכל אחת מהן³⁰,

ואולי יש לומר, שהכוס החמישי שאומר עליו הלל הגדול, מ„הודו לה” כי טוב עד נהרות בבל”, הוא הלל והודאה על כללות ד' הכוסות שקיים

ולהוסיף, שבכללות יש בכוסות אלו ב' ענינים^{22*}: א) שתיית הכוסות, ב) האמירות שתיקנו חכמים על כל אחד (מד') הכוסות.

ולכן פסק הרמב"ם בענין כוס חמישי, שצריך למוזגו „ולומר עליו הלל הגדול” (אע"פ שאי אפשר לשותו), לצאת ידי דעת ר' טרפון עכ"פ בענין זה²³.

ד. ועוד יש לומר:

הרמב"ם נקט (כדברי כמה וכמה מפרשים²⁴) שאין ר' טרפון חולק על תנא קמא (שמצוה לשותות רק ד' כוסות),

ופירוש דברי ר' טרפון (לגירסתו) „חמישי אומר עליו הלל הגדול” הוא – שצריך (רק) למוזג את הכוס „ולומר עליו הלל הגדול”²⁵, אבל לא לשותו.

ומילתא בטעמא: הכוס החמישי נשתנה משאר ד' הכוסות בגדר קיום המצוה, ובפרט בחפצא של המצוה:

בענין ד' הכוסות איתא בגמרא²⁶: „ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד בי' מצוה” וכמו

22* ועיין שו"ע אדה"ז או"ח סק"צ ס"ד.

23 ואולי י"ל שבוז אין חשש גם לת"ק – גם לא חשש דלא תוסיף (ע"ד במ"ע מה"ת ד' פרשיות דתפלין) כיון שמחלקו, ואינו שותהו.

24 ראה מלחמות, ר"ן וראב"ד. ובכ"מ.

25 להעיר מחידושי רבינו דוד בונפיד לפסחים שם: ועיקר מלת' דר' טרפון לא הויא בעיקר שתיית כוס חמישי אלא במה שהוא אומר עליו. אלא שלדעתו „ר"ט לא מצריך כוס חמישי לחיובא אלא שאם רצה לשותות הרשות בידו לשותות כוס חמישי”.

26 פסחים קיז, סע"ב.

27 סתע"ד ס"ב.

28 משא"כ לשאר דיעות הגאונים כו' – ראה טור שם (סתפ"א. וראה גם סו"ס תפו) ובהמובא בהגדה שלמה (שבהערה 4) ס"ה.

29 ראה שלטי הגבורים לרי"ף פסחים שם: ומדברי רבינו וגם מדברי מיי' מוכח דאין חותמים בשום ברכה כשעושה כוס חמישי.

30 כדברי הרמב"ם בכוס א' דקידוש – רפ"ח, ובכוס ב' – שם ה"ה, ובכוס ג' ובכוס ד' – שם ה"י.

מצותם, ובכללות יותר – הודאה על כל המצוות והעשיות שקיים בלילה זה, ואכ"מ].

אינו בגדר מצות ד' כוסות, לא יתכן לומר שהכוס החמישי הוא „מן המובחר“ במצות (ד') כוסות,

ה. עפ"ז יובן דיוק לשון הרמב"ם „ויש לו למזוג כוס חמישי“ (ולא „מצוה מן המובחר למזוג כוס חמישי“ וכיו"ב):

ולפיכך כתב הרמב"ם „יש לו למזוג כוס חמישי“ – כציווי וחיוב בפני עצמו, ובשינוי לשון: „יש לו“.

הלשון „מצוה מן המובחר“ מורה (בדרך כלל) שהדבר מוסיף שלימות בקיום מצוה זו³¹; יתירה מזו: הכוונה בזה היא – לא רק הוספת „מובחר“ בקיום המצוה ע"י הגברא, כי אם „מצוה מן המובחר“, היינו שהמעלה „מן המובחר“ היא בחפצא דהמצוה

ולכן האריך הרמב"ם בלשונו „כוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות“, להדגיש שהכוס החמישי אינו חובה כשאר כוסות, אלא בגדר „יש לו“ ותו לא, וכן"ל.

[וע"ד לשון הרמב"ם³² בענין נרות חנוכה³³: „מצותה שיהי' כל בית ובית מדליק נר אחד .. והמהדר את המצוה כו' והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד" – ושם ההידור הוא תוספת במצות נר חנוכה גופא; בהחפצא דנרות חנוכה (כמבואר במקום אחר³⁴)].

ו. והנה יש אומרים³⁵ שהטעם שמוזגים כוסו של אליהו שייך לענין הכוס החמישי – דמאחר שנחלקו בגמרא אי בעינן כוס חמישי ולא אפסקא הלכתא, על כן, מחמת הספק, מוזגים כוס חמישי ואין שותים ממנו. ומטעם זה נקרא כוסו של אליהו, לרמז שכשיבוא אליהו ויברר כל הספיקות, יתברר גם הספק בענין כוס זה.

וכיון שלשיטת הרמב"ם כוס חמישי

אבל מהמבואר ב„חק יעקב“ ובשולחן-ערוך רבינו הזקן מוכח ששני דברים נפרדים הם: אדמו"ר הזקן מביא בשולחן³⁶ (פסק הרמ"א³⁷) „אחר ד' כוסות נהגו כל ישראל מדורות הראשונים שלא לשתות יין .. אם לא לצורך הרבה כגון שהוא איסטניס או שהוא תאב הרבה לשתות .. ואם אין לו שאר משקין רק יין יש להתיר לו לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול ונשמת וישתבח עד החתימה“.

(31) ראה גם לקו"ש חט"ז ס"ע 187 ואילך – בנוגע לשון „מצוה מן המובחר“ שבש"ע אדה"ז או"ח סתקכ"ז סכ"ה.

(32) ה"ל חנוכה פ"ד ה"א.

(33) להעיר בהשייכות לענינו – ד' כוסות – מ"ש במגיד משנה לרמב"ם שם ה"ב דמ"ש הרמב"ם „אפילו אין לו מה יאכל .. שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק“ – „נראה שלמדו ממה שנתבאר פ' ז' מהל' חו"מ (ה"ז) שאפילו עני שבישראל לא יפחות מד' כוסות והטעם משום פרסומי ניסא. וכ"ש בנ"ח כו"י.

(34) ראה לקו"ש ח"כ ע' 209. ובהערה 14 שם, די"ל שזהו החילוק בין לשון „מהדרינן“ ולשון „מצוה מן המובחר“ (וכלשון הרמב"ם שם).

(35) כן הובא בס' טעמי המנהגים (ח"א עניני פסח) סי' תקנא בשם הגר"א. וראה לקמן הערה 40.

(36) סי' תפא ס"א.

(37) ש"ע או"ח שם.

ז. ויש לומר (בדרך אפשר) ביאור בפנימיות הענינים בכך

(א) שכוס חמישי וכוסו של אליהו הם שני דברים נפרדים בעניניהם ודיניהם כנ"ל; ויתירה מזו

(ב) שמצינו בהם ענינים הפכיים – בכוס חמישי פסק הרמב"ם „יש לו למזוג כוס חמישי“ אבל אין נוהגים כן בפועל, ובשולחן-ערוך נפסקה ההלכה⁴¹ שאינו אלא היתר לאיסטניס או למי ש,תאב .. לשתות⁴², ואילו לגבי כוס של אליהו היפוכו של דבר: כוס זה אינו נזכר בגמרא ובראשונים, כי אם באחרונים, ודוקא כוס זה נתקבל כמנהג בכל תפוצות ישראל.

וי"ל ההסברה בזה: בב' כוסות אלו מצינו צד השווה (לפי הנ"ל) – שאין שותים אותם, אלא מוזגים בלבד. ומזה מובן ששניהם שייכים לעבודה ומדריגה כזו שלמעלה מעבודת האדם במעשה בפועל (בשתי").

וזהו הפירוש (הפנימי) במה שסיים הרמב"ם „וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות“, שכוס זה שייך למדריגה שלמעלה מחובה (כידוע הביאור⁴³ בענין תפלת ערבית רשות)⁴⁴.

כוסות, כפשוטן לשונן, ולא כפי ההלכה שנפסקה בשו"ע אדה"ז דהוי ב' ענינים, כ"א בפ"ע.

(41) והב"י בשולחן לא הביאו בכלל.

(42) ולהעיר שגם הרמב"ם עצמו לא נהג בזה בפועל כעדותו של בנו הר"א בן הרמב"ם, כנ"ל הערה 8. וראה לקמן הערה 48.

(43) ראה לקו"ת סוכות פ, סע"ג. שה"ש כד, ב. ביאורה"ז לאדמו"ר האמצעי (יג, סע"ד ואילך) ולהצ"צ (ח"א ע' פח ואילך).

(44) ראה אוה"ת וארא (כרך ז) ס"ע בתקפח.

ובסימן הקודם הביא רבינו הזקן³⁸ (מחק יעקב³⁹) „ונהגין במדינות אלו למזוג כוס א' יותר מהמסובין וקוראין אותו כוס של אליהו הנביא“.

ומובן מזה שהם שני דברים שונים לגמרי – ועד כדי כך:

(א) שבאו בשני סימנים נפרדים;

(ב) הם נקראים בשמות שונים („כוס של אליהו“ ו„כוס חמישי“),

ופרטיהם ודיניהם שונים זה מזה: „לשתות כוס חמישי“ התיירו למי שצריך כו' ואזי צריך לומר עליו הלל הגדול כו', משא"כ כוס של אליהו „ונהגין במדינות אלו“ (ולא רק שיש להתיר).

(ג) חילוק הכי גדול – לכוסו של אליהו מוזגים רק „כוס א"א יותר מהמסובין“ השייך לסדר כל המסובים, ולא כוס לכל אחד, משא"כ כוס חמישי, שהתירו לכל אחד (הנוזק לזה).

ומזה מובן גם בנוגע להרמב"ם ושיטתו בכוס חמישי (דסבירא ל', כנ"ל, שאינו היתר סתם או רשות, כי אם יש לו – חיוב) שהחיוב אינו למזוג כוס א"א לכל המסובים, אלא כוס לכל אחד המקיים מצות ד' כוסות, וכדיוק לשונו „יש לו למזוג“, ואפילו לא „יש למזוג (סתם) כוס חמישי“⁴⁰.

(38) ס"י תפ ס"ה בסופו.

(39) שם סק"ו.

(40) בהגדה של פסח למהר"ל שם (בדברי נגידים): ולפיכך נראה לי שכוס ה' די שישתה אותו רק ראש הבית בלבדו .. ובוזה יובן הטעם שנוהגים לעשות כוס ה' מן הכוס שהכינו מקודם לכבודו של אליהו הנביא כו'. אבל אי"ז כפי דעת הרמב"ם באם נפרשה שאינו שותה הכוס, כנ"ל סוס"ג, ושהוא מוזגו לכ"א בפ"ע מהשותים ד'

דמשיחא, העבודה אינה בשלימות כל כך עד שתהא כלי ראוי (אתר שלים) למדריגה הנעלית, ולכן אין כוס חמישי נוהג בדורותינו.

אבל כוסו של אליהו קשור באמונת ישראל בביאתו [וכמובן מסדר דברי אדמו"ר הזקן, שהנהגה בנוגע לכוסו של אליהו באה בהמשך להתחלת הסעיף⁴⁹], בקצת מקומות נוהגין שלא לנעול החדרים שישנים שם בליל פסח כי הוא ליל שמורים לכל בני ישראל לדורותם להוציאם מגלות הזה ואם יבא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו במהרה ואנו מאמינים בזה ויש באמונה זו שכר גדול.. ונוהגין במדינות אלו כו", אשר מזה מובן ופשוט שכוס זה קשור ושייך לאמונה בגאולה העתידה].

ואמונה זו ישנה אצל כל אחד מישראל, שכולם מאמינים בני מאמינים, וכל אחד מהם, מבלי הבט על אופן עבודתו בכחותיו הגלויים, קיימת בו תמיד (בגלוי – ועכ"פ בפנימיות נפשו⁵⁰) האמונה בביאת המשיח (ולא רק „מאמין בו" כי אם מחכה לביאתו⁵¹) – שהיא ציווי השם בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה⁵², ואדרבה⁵³: ככל שעומדים בזמן מאוחר יותר בעקבתא דמשיחא, קרוב יותר אל הגאולה, כך מאירה אמונה זו בישראל ביתר שאת וביתר עז.

ולפיכך נתגלה ונתפשט מנהג זה 55

וכן הוא גם בענין כוסו של אליהו, הקשור לענין הגאולה, שהיא למעלה מעבודת האדם.

ח. ואעפ"כ יש חילוק ביניהם: השם „כוס חמישי" מדגיש שזהו ענין שבא בהמשך (חמישי) לעבודת האדם, משא"כ כוסו של אליהו הוא ענין בפני עצמו, שאינו בא כחמישי וכהמשך לד' הכוסות, היינו לעבודה שלפני זה.

וי"ל הביאור בזה:

ההמשכה שע"י כוס חמישי באה דוקא (ע"י ו) לאחר שלימות עבודת האדם לפני זה, ע"ד המבואר בענין אתערותא דלעילא הג' שנמשכת דוקא לאחר שהאדם מכין „אתר שלים"⁴⁵.

ולכן נזכר כוס חמישי בגמרא ובזמן הגאונים והרמב"ם, ובאותם הזמנים היו שנהגו למזוג כוס חמישי כל אחד לעצמו (ולעבודתו), כי עבודתם הם⁴⁶ – דהראשונים כמלאכים כו' ואכשור דרי – בתמי⁴⁷ – בליל הסדר ובשתיית ד' כוסות היתה באופן נעלה יותר, ובשלימות, וממילא היתה עבודתם כלי לקבל המשכת מדריגה (חמישית) זו, הקשורה בכוס החמישי⁴⁸.

משא"כ בדורותינו אלה, דעקבתא

אוה"ת לך (כרך ד) תרדע, סע"א. וראה גם הגש"פ למהר"ל כאן (דברי נגידיים בסופו).

(45) ראה לקו"ת שה"ש שם, א ואילך.

(46) ראה עד"ז בקונטרס ענינה של תורת

החסידות בשוה"ג להערה 78.

(47) יבמות לט, ב ובפרש"י שם.

(48) ומה שהרמב"ם לפועל לא נהג כן – י"ל

שהוא בכדי להעלות גם אלו שלא היו יכולים

להגיע למדריגה זו דאמירה על כוס ה', ולכן „הי'

מכוין לכלול קריאת הלל הגדול על כוס של יין",

אף שאי"ז מגוף ועצם האמירה על כוס ד'.

(49) ועד"ז בחק יעקב שם.

(50) ראה רמב"ם הל' גירושין ספ"ב.

(51) רמב"ם הל' מלכים רפ"א: פי"ב סה"ב.

(52) רמב"ם שם.

(53) ראה גם בהנסמן בהערה 46.

מלך מלכי המלכים הקב"ה בכבודו ובעצמו⁵⁴, אשר באה בגלוי ובגשמיות (כוס יין), היא עצמה מביאה ומעוררת ענין זה, שאליהו הנביא ישתתף בכל סדר – אמנם באופן של „יותר מכל המסובין“, אבל ביחד עם זה הנה כוסו עומד יחד עם כוסות המסובין על שולחן אחד – אַחַד מן המסובין.

(משיחות ש"פ קרח תשד"מ,
ליל ב' דפסח תשכ"ט)

54 נוסח ההגדה פיסקא מצה זו ושם לפני פיסקא ויוציאנו.

„למזוג כוס א' יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא“ דוקא בדורות האחרונים, אף שבדורות הקודמים לא מצאנו מנהג זה (בגלוי),

וזהו: (א) „כוס אַחַד“ (ב) שהוא יותר מכל (– מכללות) המסובין.

ועפ"ז יש לבאר דיוק לשונו של רבינו הזקן „למזוג כוס א' יותר מהמסובין וקורין אותו כו" – שבזה מרמז שאליהו הנביא בא ונעשה אחד מן המסובין בשולחן הסדר, כי אמונת בני ישראל בליל זה, לילה שנגלה עליהם

